

A dalai lámaság intézménye

Kisdi Barbara

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar – Piliscsaba–Budapest

A társadalmak kutatói gyakran bajba kerülnek, amikor egy, az övékétől merőben eltérő rendszerről kívánnak írni — saját terminológiáik felhasználásával. Így van ez az általunk használt „papság”, illetve „szerzetesség” kifejezésekkel is, amelyek — a róluk szóló tudományos diskurzusban — az európai kultúra talaján értelmeződtek. A tibeti dalai láma az európai tudományos szakterminológia szerint szerzetes, aki ugyanakkor papi funkciókat is ellát.¹ A szerzetesi közösség a buddhizmusban a három legfőbb „drágaság” (a *buddha*, a *szangha* és a *dharm*a) egyike, ami világosan tükrözi a szent tudás átadásában legfőbb szerepet játszó szerzetesség értékét. A dalai lámák — akárcsak az erre kijelölt más szerzetesek is — az olyan nyilvános rítusokat is levezetik, illetve felügyelik, amelyeken a hívő közösségbe nem szervezett laikusok is részt vehetnek. Ily módon közvetítenek a tudás eltérő szintjei, népi felfogásban pedig a túlvilág és az ember között.

Noha a dalai lámaság intézményét számtalan nyugati mítosz lengi körül („istenkirályok”, a „buddhizmus pápái”), a valóságban a legjelentősebb dalai lámák elsősorban politikusok voltak — legalábbis a kívülálló szemében. Maga a tizennegyedik dalai láma azonban úgy gondolja, hogy, bár „*a politika és a vallás összetartoznak*”, elődei s ő maga csupán a körülmények összjátéka folytán váltak a politika részeseivé.

Hagyományosan — a 16. századtól a kínai megszállásig (1949) — a dalai láma volt Tibetben a legfőbb földesúr, vagyis elvben minden földbirtok ura, s egyben a vezető buddhista rend feje. Továbbá ő (a mindenkori dalai láma) Avalokitesvara, a könyörületesség *bóddhiszattvá*-jának² földi inkarnációja. Az ötödik dalai láma kora óta — hosszabb-rövidebb időszakok kivételével — a tisztség viselői bírtak a legjelentősebb politikai befolyással Tibet földjén. Amióta a tizennegyedik dalai láma önkéntes száműzetését éli Indiában, ő, illetve maga a dalai lá-

¹ A nyugati értelmezés szerint a pap megkülönböztetendő a prófétától, aki vallási felhívását személyes indíttatásból hirdeti, vagy a gurutól, aki személyes tapasztalatait tanítja (TOMKA – RÉVAY 1998: 217). Nem kíván saját erejéből parancsolni a természetfeletti erőknek, mint a varázsló vagy a sámán (ELIADE 2005). A pap feladata a túlvilággal való kapcsolattartás, a nyilvános rítusok vezetése és a szent tudás őrzése (TOMKA – RÉVAY 1998: 217). Eszerint tehát a dalai láma papnak tekinthető. Ugyanakkor a szerzetesség kritériumainak is megfelel, amennyiben a szerzetesség három önkéntes fogadalom letételét jelenti: az egyéni tulajdonról és az anyagiakról való lemondást, a nőtleniséget (ami az érzékektől és az ösztönöktől való függetlenedést jelképezi) és a személyes akarat alávetését. A szerzetesség az eredeti remetei életmódjából hamar közösségi életformává vált, ami a buddhizmusban is megfigyelhető.

² A kifejezésről lásd később.

maság intézménye a tibeti nemzeti egység jelképévé vált. Funkciója, szerepe tehát sokrétű, egyszerre politikai, kulturális és vallási.

Magát a *dalai láma* kifejezést a tibetiek nem is igen használják, sokkal gyakrabban valamely tiszteleti nevén vagy állandó jelzője révén nevezik meg vezetőjüket. Mindez annak köszönhető, hogy a tibeti írásbeliség létrejötte óta a tibeti irodalom minden kifejezést igyekszik tibetiül használni, illetve lefordítani, ezáltal adva sajátosan tibeti jelentést a buddhista szakki-fejezéseknek is. A *dalai* szó azonban mongol eredetű, annyit tesz, „óceán”, s a harmadik dalai láma nevének részleges fordításából származik,³ amelyben szerepel a *gyaco*,⁴ azaz az „óceán” kifejezés.⁵ A *láma*⁶ viszont már tibeti szó, s egyfelől olyan szentet jelent, aki saját elhatározásából születik újjá, másfelől tanítómestert, hasonlóképpen a szanszkrit *guru* kifejezéshez. A *dalai láma* terminus körülbelüli fordítása tehát annyit tesz, „a bölcsesség óceánja”. Ez a megjelölés eredetileg egy politikai szövetséget megpecsételő kitüntető címként jelent meg, amit 1578-ban a tümet-mongol Altan kán adományozott a tibeti *gelukpa*⁷ („erényelvű”) rend harmadik főapátjának, Gyelva Szönam Gyacónak.⁸ Ő lett tehát az első dalai láma, ám, mivel a címet posztumusz visszavezették a rend első és második apátjára is, Gyelva Szönam Gyacót ma már a harmadik dalai lámaként ismerjük.

Még mindig a fogalom magyarázatánál maradva, félreértésekre adhat okot, hogy a *láma* szó kínai fordítása, a *huó fő* körülbelül annyit tesz: „élő buddha”. Márpedig a tibeti buddhizmus nem használja ezt a kifejezést, s csak annyit ismer el, hogy vannak bizonyos lények, akik megválaszthatják a születésük körülményeit. Ilyen lény a dalai láma is.

Az, hogy a dalai láma maga határozza meg eljövendő születésének mikéntjét, azon az elképzelésen alapszik, hogy maga is egy *bódhisattva*⁹ inkarnációja. Vagyis olyan megvilágosodott lényé, akinek megvan ugyan a lehetősége arra, hogy kiszabaduljon a születések állandó körforgásából, de az élőlények iránti felelősségérzete mégis arra sarkallja, hogy ismét testet öltjön és tanítson. A dalai láma a *bódhisattva*-eszménykép ideáltípusát jeleníti meg, hiszen éppen a könyörületesség *bódhisattva*jának, Avalokitesvarának¹⁰ az inkarnációja. Ennek jelentőségét érzékletesen fogalmazza meg Lobszang Dzsamphel, a párizsi Keleti Nyelvek Intézetének¹¹ tanára: „*vajon kik választották még rajtunk kívül legfőbb vezetőjükül a megtestesült könyörületet?*”¹² Csenrészi (tehát Avalokitesvara) egyszerismind Tibet védőistensége-

³ Szönam Gyaco (*Bsod-rnams rgya-mtsho*).

⁴ *rgya-mtsho*. Hogy ne terheljem a főszöveget a nemzetközi tibeti átírással (ami visszakereshetővé, szótározhatóvá teszi a szavakat), azokat, s szükség szerint a szanszkrit átírást lábjegyzetben közlöm. Egyébként a „magyaros”, tehát kiejtés szerinti írásmódot használom.

⁵ TENDZIN GYACO 1990: 11.

⁶ *bla-ma*.

⁷ *dge-lugs-pa*.

⁸ *Rgyal-ba Bsod-nams Rgya-mtsho*.

⁹ szanszkrit: *bodhisattva*, tib. *dzsang-cshub szem-pa* (*bjang-chub-sems-dpa*).

¹⁰ szanszkrit *Avalokiteśvara*, tib. Csenrészi (*Spyan-ras-gzigs*). A továbbiakban a tibeti elnevezést használom.

¹¹ Institut National des Langues et Civilisations Orientales.

¹² BARRAUX 1995: 6.

ként is ismert, sőt, a tibeti buddhista hagyomány szerint egyenesen a tibetiek ősatya, aki Dölma istennővel¹³ a letelepedő hat tibeti törzs vezetőit nemzette.¹⁴

Azokat a lámákat, akik az újjászületésükről maguk határoznak, *tulku*¹⁵ lámáknak nevezik — így a dalai láma is *tulku*. Maga a rendszer — akárcsak a buddhizmus — Indiából került Tibetbe. A híres indiai jógi, Naropa¹⁶ (1016–1100) terjesztette el a 11. században, s Tibetben Naropa hat jógájaként (*cshö thuk*)¹⁷ vált ismertté. Ebben egy olyan jógagyakorlat is szerepel, ami ahhoz segít hozzá, hogy a gyakorló képes legyen befolyásolni következő megszületésének helyszínét és körülményeit. Ezt a módszert Tibetben először az ún. *karma-kagyü*¹⁸ iskola vette át, majd sorra a többi tibeti irányzat, mint a dalai lámát adó *gelukpa*¹⁹ rend is.

A dalai lámák tehát alapvetően egyek abban az értelemben, hogy valamennyien Csenrészi földi megtestesülései, vagyis ugyanannak a szentségnek a kivetülései. Mégis külön-külön entitásként tekintenek magukra, akik között karmikus, vagyis közvetlen ok-okozati kapcsolat áll fenn, egymás tevékenységére építkeznek földi létükben, ahogyan azt a jelenlegi dalai láma is vallja: Csenrészi megígérte, hogy vezérli és megvédelmezi Tibet népét, és esküje ettől kezdve egy távlati tervben öltött testet.

Ahogy fogalmaz: „ez a terv nem egy-két nemzedékre szólt, hanem jóval hosszabb idő-tartamra, és nemcsak a dalai láma intézményének vált javára, hanem az egész országnak és a Buddha dharmának”.²⁰

Mindez tehát összerinte azt jelenti, hogy a történelmi események, a tragédiák és a szerencsés egybeesések nem a politikai küzdelmek eredményeképpen alakultak, hanem egy isteni terv részét képezik. Ugyanakkor a tibeti buddhista hit szerint ez a terv nem egy eleve elrendelt úton halad, hanem sok-sok összefüggő körülmény befolyásolja, egyfajta értelmes mintázatot alkotva, ami nemcsak a múltat, hanem a jövőt is formálja. Ennek szerves részét képezi mindaz, amit a dalai lámák tesznek, elvégezvén a maguk munkáját, hogy beteljesítsék Csenrészi ígérését, s hogy előkészítsék az utat egymás előtt.

Mindazonáltal a dalai lámák politikai hatalmát a *gelukpa* rend politikai ereje biztosította. Az ún. korai megtérés²¹ buddhista királyainak uralkodása után (7–9. század) a birodalom egy időre politikai és eszmei anarchiába süllyedt, mivel a buddhizmust pártoló királyok és a régi (*bon*) vallást követő nemesség között tekintélyes érdekellentét feszült.²² A 10. században a keleti és nyugati határvidékekről a buddhizmus üldözését túlélő buddhista szerzetesek vissza-

¹³ *Sgrol-ma*, szanszkrit: *Tārā*.

¹⁴ http://www.tarrdaniel.com/documents/KulturalisAntropologia/dalai_lama.html.

¹⁵ tib. *sprul-sku* („átváltozott, újjászületett test”).

¹⁶ szanszkrit: *Nāropa*.

¹⁷ *chos-drug*.

¹⁸ *kar-ma bka'-brgyud*.

¹⁹ *dge-lugs-pa*.

²⁰ LAIRD 2007: 150. A buddhisták saját hitrendszerüket *buddha-dharmának*, vagyis Buddha tanításának nevezik.

²¹ *ngadar* (*snga-dar*).

²² Tibet korai történetéről lásd HOFFMANN 2001; SHAKABPA 2000.

tértek az ország központjába, és egy nyugat-tibeti királyság,²³ illetve több neves indiai tanító (például Atisa)²⁴ támogatásával újjáélesztették a buddhizmust. Ez volt az ún. későbbi megtérés.²⁵ Sorra alakultak a tibeti buddhista rendek,²⁶ amelyek már jobban igazodtak a helyi lakosság lelki és társadalmi elvárásaihoz, mint a közvetlenül Indiából importált tanítások. Minden iskola külön kolostori szervezettel rendelkezett, eltérő volt az öltözködésük, más védelmező istenségeket tiszteltek, másfajta meditációs gyakorlatokat végeztek, de ennek és a gyakori ellenségeskedés ellenére szoros kapcsolatban álltak egymással, és sok mindent átvettek egymás hittételeiből. Mindeközben hol egymással, hol idegen hatalmakkal léptek politikai hegemoniára, s némelyikük (mint például a *kagyüpa*) rövid ideig valódi politikai hatalommal is rendelkezett. A *szakja* rend, amelyben az utódlás apáról fiúra szállt, például jó kapcsolatot ápolt a mongol eredetű kínai Jüan-dinasztiával, amelynek eredményeképpen a 13. században tibeti tanítók kerültek a kínai császári udvarba, Szakja pandita és Phagpa láma személyében.²⁷

A kolostorok ezután nemcsak a tanulás és a pezsgő szellemi élet, hanem a gazdasági hatalom központjaivá is váltak, e folyamat során pedig egy új, kolostori arisztokrácia jött létre, amelyből később — a gelukpa rend hatalmának megerősödésével — kialakult a teokrácia.

A gelukpa rend megalapítása egy olyan vallási megújulás első lépése volt, amely alapjaiban kívánta megreformálni a tibeti buddhizmust és a kolostori életmódot. Ez Congkápa Loszang Tagpa²⁸ (1357–1419) nevéhez fűződik, aki vissza akarta állítani a *vinaja*, vagyis a szerzetesi fegyelem tekintélyét, akárcsak annak idején Atisa, a második megtérés vezéralakja. Congkápa a szerzetesek külső megjelenésén is változtatott: immáron nem vörös, hanem sárga süveget viseltek (ezzel is jelezvén elszakadását a korábbi irányzatoktól). Innen ered a „sárga süvegesek rendje” vagy a „sárga egyház” elnevezés.

A rend harmadik apátja a belpolitikai viszálykodások miatt Altan tümet-mongol kán személyében keresett és talált politikai szövetségest, akivel azonban korántsem csak diplomáciai, hanem vallási kapcsolatot is ápolt. Szönám Gyaco gelukpa apát térítése a kánt a tibeti buddhizmus elkötelezett követőjévé tette, ami megpecsételte a mongolok és a sárga egyház viszonyát. Ezt nevezik a mongolok „második megtérítésének”, amely Szakja pandita és Phagpa láma munkáját ismételte meg. A történeti források szerint²⁹ ennek a gyümölcsöző kapcsolat-

²³ A Gugei királyságról van szó.

²⁴ *Atisa Dīpamkara Śrījñāna*.

²⁵ csidar (*phyi-dar*).

²⁶ A korai megtérés hagyománya az ún. nyingmapa (*rnying-ma-pa*), a „régí rend”. Már önálló iskola a kadampa (*bka'-gdams-pa*), a zsjjedpa (*zsi-byed-pa*), a szaszkjapa (*sa-skya-pa*), a kagyüpa (*bka'-brgyud-pa*), a zsalupa (*zsa-lu-pa*) vagy a dzsonangpa (*dzso-nang-pa*).

²⁷ A diplomáciai kapcsolatot Kunga Gyalcan (*Kun-dga' Rgyal-mtshan*), a Szakja (*Sa-skya*) kolostor főapátja (ismertebb nevén Szakja pandita) alapozta meg, amikor békét kért és kötött a Belső-Ázsiát feldúló Ögödei nagykánt képviselő Köden herceggel. Haláluk után Szakja pandita unokaöccse, a Szakja kolostor soros főapátja, Phagpa Lodö (*Phags-pa Blo-gros*), ismertebb nevén Phagpa láma lett Köden utódának, Kubiláj szecsennek a vallási tanítómestere, akit sikeresen térített át a buddhizmusra. Miután Kubiláj kínai császárrá koronáztatta magát, Phagpa láma, illetve rajta keresztül a szakja rend egy ideig valódi politikai hatalommal bírt szinte egész Tibet fölött.

²⁸ *Btsong-kha-pa blo-bzang grags-pa*.

²⁹ Még a tibeti történetíró, Shakabpa szerint is (SHAKABPA 2000: 91).

nak a jutalmaként adományozta a kán a „dalai” címet a főapátnak. Nem így véli azonban a jelenlegi dalai láma. Szerinte szó sincs „adományról”, hiszen a második dalai láma óta minden dalai láma nevében szerepel a *gyaco* („óceán”) szó, vagyis kizárólag arról van szó, hogy a mongolok lefordították a név ezen részét, ami továbbra is csak személynévként funkcionált.³⁰

Talán mégsem véletlen, hogy a dalai láma következő megtestesülése éppen Altan kán családjában jelent meg (a kán dédunokájának személyében), aki azonban hamar szemben találta magát a tibeti fejedelmek érdekeivel, s fiatalon, 25 éves korában meg is halt. A mongolok azonban nem hagyták támogatott rendjüket elveszni, s bevonultak Tibetbe, hogy a lázongó királyságokat és hercegségeket leverjék.

A gelukpa rend valódi felemelkedése és egyeduralmának megszilárdítása az ötödik dalai láma, Ngebang Loszang Gyaco (1617–1682) nevéhez fűződik,³¹ aki a mongolok támogatásával létrehozta a buddhista teokráciát. Az ötödik dalai láma kiváló tudós és egyházférfi, illetve nagyszerű politikus hírében állt, aki 1642-ben átvette a mongolok által meghódított, de általuk közvetlenül kormányozni nem kívánt tibeti területeket, megfosztotta politikai befolyásától a meggyengült nemességet és a vörös süveges rendeket, eltávolította a politikailag is rivális rendeket, a világi közigazgatást pedig egy régensre bízta. (Ez utóbbi eljárás egészen a tizennegyedik dalai lámáig az intézményrendszer szerves részét képezte, a dalai lámák kiskorúsága idején mindig régensek kormányozták az országot.) A gyakorlatban azonban mind az egyházi, mind a világi hatalom az ötödik dalai láma kezében összpontosult. Hogy hatalmát szimbolikusan is kifejezze, éppen azon a dombon fogott hozzá új székhelye, a Potala felépítéséhez, ahol a királykorban a hagyomány szerint Szongcen Gampo,³² az első tibeti buddhista tankirály palotája állt a 7. században.³³ Szintén az ő nevéhez fűződik a *pancsen láma* intézményének megalapítása: kimutatva tanító mestere³⁴ iránti háláját, neki adományozta a *pancsen rinpocse*³⁵ címet. A *pancsen* lámák ettől kezdve a Shigace mellett fekvő Tasilhünpo³⁶ kolostorban a tulkuság elve szerint a dalai lámákhoz hasonlóan követték egymást. Őket Amitábha buddha³⁷ megtestesülésének tartják, s a későbbi hagyomány szerint fontos szerepet játszottak a dalai lámák beiktatásában. Ezen kívül mind a dalai lámák, mind a *pancsen* lámák hagyományos feladata, hogy segítsenek egymás inkarnációjának megtalálásában.

A központosított hatalom, a mongolok védnöksége és a Kínában újonnan megalapított mandzsu Csing dinasztiával ápolt kiegyensúlyozott kapcsolat viszonylagos békét és biztonságot hozott. Tibet ekkoriban nyitott volt a világ felé, jezsuita és kapucinus hittérítők érkeztek

³⁰ LAIRD 2007: 155. Mindazonáltal felmerülhet bennünk a kérdés, hogy ha a *dalai* kifejezést nem címként használták, akkor miért tartották meg a mongol fordítást, s miért nem kerestek a dalai lámák megjelölésére egy tibeti terminust?

³¹ *Ngag-dbang blo-bzang rgya-mtsho*.

³² *Srong-btsan sgam-po*, akít szintén Avalokitesvara megtestesülésének tartottak.

³³ HOFFMANN 2001: 82–83.

³⁴ Loszang Cshöki Gyelcán (*Blo-bsang chos-kyi rgyal-mtshan*).

³⁵ *pan-chen rin-po-che* („kincses nagy tudós”), HOFFMANN 2001: 83.

³⁶ *Bkra-shis lhun-po*.

³⁷ tib. *Öpame* (*‘Od-dpang-med*), „a Fény emanációja”.

az országba,³⁸ sőt, rövid ideig egy katolikus missziós állomás is működött Cangban (1626–1632). A fővárosban, Lhászában muszlim, mongol és indiai kereskedők és kézművesek nyitottak üzleteket, sőt, örmény és orosz kereskedők is ellátogattak ide.³⁹

Amikor aztán 1682-ben a Nagy Ötödik meghalt, a régens, — az íróként is jelentős — Szangye Gyaco⁴⁰ évekig titkolta a dalai láma halálát, nehogy zavargások törjenek ki politikai ellenfelei körében. Tette ezt azért is, mert a külpolitikai helyzet alaposan megváltozott, elsősorban a mongolok és a mandzsuk viszálykodásai miatt, ami a tibeti békét is veszélyeztette. Szangye Gyaco igyekezett a kezében tartani a politikai irányítást, de közben hozzáfogott a dalai láma új inkarnációjának felkutatásához, akit — miután kiderült, hogy a Nagy Ötödik meghalt —, kénytelenek voltak idő előtt beiktatni. Cangjang Gyaco,⁴¹ a hatodik dalai láma azonban nem sok érdeklődést mutatott kitüntető tisztsége iránt, annál szívesebben fordult meg éjszakánként álruhában a lhászai nyilvánosházakban és a városi csapszékekben. Mégis nagy népszerűségnek örvendett, ugyanis a népdalokéval rokon hangú szerelmi líra kiváló művelőjének bizonyult, verseit szerte Tibetben ismerték, kinyomtatták, és a mai napig megőrizték őket. A hatodik dalai láma végül a *hosut* és a *dzsungár* mongolok, a mandzsuk és a tibeti „ellenzék” közötti, hatalomért folyó harc áldozata lett. A politikai zűrzavarban (a dzsungárok 1717-ben lerohanták és három éven keresztül pusztították Tibetet, azután pedig a mandzsuk állomásokkal Lhászában 1720-tól 1723-ig, amivel megalapozták a mandzsuk protektorátust Tibetben) a gelukpa rend vezető szerzetesei keresni kezdték a dalai láma újratestetöltését, akit meg is találtak egy keleti tartományban, Kelszang Gyaco⁴² személyében. A hetedik dalai lámát a mandzsuk is elismerték Tibet uralkodójaként, aki mellett a *Kasag*,⁴³ a négy miniszterből álló kormánytanács látta el a kormányzati teendőket, két mandzsuk *ambán* (helytartó) ellenőrzése alatt. A hetedik és a nyolcadik dalai láma nem foglalkozott politikai kérdésekkel, ekkoriban inkább a hatodik pancsen láma, Pelden Jese⁴⁴ jeleskedett a politikában. Ő fogadta például George Bogle-t, a Brit Kelet-Indiai Társaság megbízottját is 1774-ben. Egy nepáli (*gurkha*) támadás után azonban a mandzsuk arra ösztökélték a tibetieket, hogy saját biztonságuk érdekében zárják be kapuikat a külföldiek (főként a britek és az oroszok) előtt — Tibet ekkortól vált rejtélyes, titokzatos helyé az európaiak szemében.

A kilencedik, tizedik, tizenegyedik és tizenkettedik dalai lámák mondhatni semmilyen befolyást nem gyakoroltak a tibeti történelemre; vagy meg sem érték a nagykorúságot (mivel valószínűleg meggyilkolták őket, bár a jelenlegi dalai láma ezt nem tartja valószínűnek), vagy csak nagyon rövid ideig uralkodtak. Mire azonban a tizenharmadik dalai lámát megtalálták, a

³⁸ Antonio de Andrade, Cacella, Cabral, Grueber, d’Orville (HOFFMANN 2001: 83).

³⁹ HOFFMANN 2001: 83.

⁴⁰ *Sangs-rgyas rgya-mtsho*.

⁴¹ *Changs-dbyangs rgya-mtsho*.

⁴² *Bskal-bzang Rgya-mtsho* (1708–1757).

⁴³ *bka’-shag*.

⁴⁴ *Dpal-ldan Ye-shes*.

mandzsu dinasztia is hanyatlóban volt, ami újabb lehetőséget adott a politikai önállóság visszaszerzésére.

Thubten Gyaco,⁴⁵ a tizenharmadik dalai láma túlélte az ellene kitervelt gyilkossági kísérletet, s a második Nagy dalai lámaként vonult be a történelembe. Ez annak köszönhető, hogy a Tibet feletti, immáron világpolitikai csatározásokból (ekkoriban az oroszok, a britek és a mandzsuk vívták harcaikat a stratégiai területek ellenőrzéséért) Thubten Gyaco képes volt a legjobbat kihozni: felismerte a világ változásait, s javaslatokat tett Tibet modernizációjára (útépítés, állandó, modern hadsereg felállítása, gazdasági reformok, technikai fejlesztések, az oktatás színvonalának emelése, versenyvizsgák). Ugyanakkor egész életében állandó harcot kellett folytatnia a tibeti konzervatív körökkel (1921-ben fegyveres összeclápasra is sor került). A tizenharmadik dalai lámának kétszer is el kellett menekülnie Lhászából: először 1904-ben Mongóliába a brit betörés, azután pedig 1910-ben Indiába (angol felügyelet alá) a mandzsuk elől. A mandzsuk ekkor már egész Tibetet ellenőrzésük alatt tartották, s csak az mentette meg az országot a teljes összeomlástól, hogy 1911-ben Kínában kitört a forradalom, ami a császárság bukásához vezetett. 1912-ben a dalai láma visszatért Tibetbe, és deklarálta Tibet függetlenségét. A kínai invázióig (1949-ig) tartó időszak viszonylagos békességben telt Tibetben, a dalai láma igyekezett megvalósítani reformjait (postahivatal, távíróvonalat, bankot alapított, vízi erőművet létesített, adóreformot hajtott végre, ökológiai programot indított el), de 1933-ban megbetegedett és meghalt.

Mielőtt rátérnék a jelenlegi dalai láma ténykedésére, nézzük meg, mit is jelent a gyakorlatban a dalai láma „megtalálása”. A kiválasztás pontosan kidolgozott mechanizmusát szinte minden dalai láma életrajzából ismerjük. Eszerint az aktuális dalai láma halála után a régens veszi át az ország irányítását, amíg az újraszületett meg nem találják. A kutatást egy erre kijelölt, makulátlan hírnevű szerzetesekből, hivatalnokokból és közemberekből álló bizottság kezdi meg, titokban, különféle jóslatok alapján.⁴⁶ Álrühában utaznak, hogy a jelöltként felmerült családokban ne ébresszenek hiú ábrándokat — utóbbiak rendszerint parasztcsaládokat jelentenek.

Több leírás szól a Lhamo Lhaco⁴⁷ nevű szent tóróról, ahová a régens vagy valamelyik magas rangú szerzetes visszavonul, hogy a tó vizében megjelenő látomásokat hívják segítségül a kutatáshoz. Végül minden összegyűjtött információt elküldenek a Kasagnak (a kormánytanácsnak), ahol a jelöltek közül kiválasztják a legvalószínűbbet. Ekkor egy vizsgálóbizottság felkeresi a szóban forgó gyermek családját, s a jelöltet próbáknak vetik alá: vajon felismeri-e elődje szolgálóját, s vajon ki tudja-e választani az elhunyt dalai láma személyes tárgyait több hasonló tárgy közül? Figyelik, mennyire viselkedik éretten és méltóságteljesen a gyermek, s ha mindent egyértelműnek találnak, bejelentik az új inkarnáció megtalálását. Öt és hét éves kora között Lhászába, a Potalába viszik, ahol nagyon szigorú neveltetést kap. 1793-ban a mandzsu C sien

⁴⁵ *Thub-bstan Rgya-mtsho*.

⁴⁶ Rendszerint a Necsung (*Ne-chung*), a Szamje (*Sam-ye*) és a Kadong (*Ka-dong*) jósdáiról, illetve csillagjósokról van szó (HOFFMANN 2001: 247).

⁴⁷ *Lha-mo Lha-mtsho*.

Lung⁴⁸ császár, hogy befolyását a tibeti belügyekre is kiterjessze, egy aranyurnát küldött Lhászába, hogy a jövőben sorshúzással válasszák ki a tibetiek a vezető egyházfőket. Végül csak kétszer, a tizenegyedik és a tizenkettedik dalai láma esetében alkalmazták ezt a módszert, a többi alkalommal sikerült kijátszani az ambánokat.

A tizenegyedik — és egyben a jelenlegi — dalai lámát a kelet-tibeti Amdo tartományban találták meg, és, miután sikeresen elvégezte szerzetesi tanulmányait, 1940-ben iktatták be (ekkor kapta a Tendzin Gyaco szerzetesi nevet).⁴⁹ Mivel a Kínai Népköztársaság hadserege 1949-ben megkezdte az ország megszállását, 1950. november 17-én a régens — sietve — a világi hatalmat is átadta az ifjú (ekkor tizenhat éves) dalai lámának. A kínai megszállást azonban már nem lehetett feltartóztatni, s az eredménytelen tárgyalások után az ifjú vezető 1959. március 30-án Indiába menekült. 1989-ben Tendzin Gyaco Nobel-békedíjat kapott, amiért a tibeti függetlenségért vívott harcában mindig békés eszközöket használt.

A dalai láma politikai ténykedése mellett olyan kulturális önreprezentációs tevékenységet folytat, amely a tibeti kultúrát szerte a világon az egyik legismertebb kisebbségi kultúrává tette. Kimondott célja, hogy minél több elemét mentse át, őrizze meg és adja tovább azon kultúrának, amely születése helyén az akkulturáció nyomán végérvényesen meg fog változni.⁵⁰ A dalai láma először 1973-ban látogatott el Európába, és találkozott a pápával is, amely egyértelműen azt az üzenetet hordozza, hogy a tibeti vezető hajlandó tervezetten, népe jövőjének érdekében részt venni abban a modern, nyugati törekvésben, amely az ökumenizmust, az együttműködést, az interdiszciplináris tevékenységeket célozza.⁵¹ Ezt a lépését számtalan további követte, amely elősegítette, hogy a tibeti kérdés és kultúra mára valóságos divattá váljon, komoly szakmai és vallási közösségeket alkotva Európa- és Amerika-szerte.

A dalai lámaság intézményének jövője ma kérdéses. 2012 márciusában ugyanis a dalai láma bejelentette, hogy lemond az emigráns tibeti kormány vezetésének tisztségéről, ám mivel az emigrációban ez jelentette számára a hagyományos világi hatalmat, maga az intézmény vett jelentős fordulatot. Tendzin Gyaco már a 60-as évek óta szorgalmazza, hogy Tibet maga választhassa meg politikai vezetőjét, akinek „átadhatja a hatalmat”, bár ez a hatalom már jórészt szimbolikus, hiszen az emigráns kormányt hivatalosan egy választott miniszterelnök vezeti. S bár a tibeti emigráns kormányt hivatalosan egyetlen ország sem ismeri el, kulturális értelemben mégis nagy a jelentősége annak, hogy a tibetiek képviseltetik magukat a világpolitikában. Noha a dalai láma mindeközben nem mond le vallási hatalmáról, a tibeti buddhista közösség „vezetéséről”, halála után ebbéli státusza is kérdéses lesz. Mint arról már szó esett, a dalai lámákat hagyományosan a pancsen lámák iktatják be, azonban a jelenlegi, 1995-ben „megtalált” (1989-ben született) és a dalai láma által elfogadott pancsen láma, a tizenegyedik, jelenleg Pekingben, kínai felügyelet alatt nevelkedik. Éppen ezért a dalai láma azt

⁴⁸ *Quien-lung.*

⁴⁹ Teljes nevén *Rye-btsun 'Jam-dpal Ngag-dbang Blo-bzang Ye-shes Rten-'dzin Rgya-mtsho.*

⁵⁰ Természetesen nyilvánvaló, hogy az Indiában és a nyugati országokban élő tibeti kultúra és vallás szintén óriási változásokon megy keresztül, hiszen a megváltozott körülmények új, adaptív értékeket hívnak életre.

⁵¹ Bár ez a hajlandóság a buddhizmustól, különösképpen pedig a tibeti buddhizmustól soha nem állt távol.

tervezi, hogy konzultál a jelentősebb rendek és kolostorok vezetőivel arról a kérdésről: vajon a jelenlegi világban van-e még szükség a dalai lámaság intézményére?

A felhasznált irodalom

- BARRAUX, Roland 1995: *A dalai lámák története. Tizennégy fénysugár a Látomások taván.* (Ford. V. Pánczél É. és Szűcs A.). Budapest: Ferenczy.
- ELIADE, Mircea 2005: *Sámánizmus. Az ekstázis ősi technikái.* (Ford. Saly N.). Budapest: Osiris.
- HOFFMANN, Helmuth 2001: *A tibeti műveltség kézikönyve.* (Ford. Csatlós P.). Budapest: Terebess.
- LAIRD, Thomas 2007: *Tibet története. Beszélgetések a dalai lámával.* (Ford. Leyrer G.). Budapest: Trivium.
- SHAKABPA, Tsepon W. D. 2000: *Tibet története.* (Ford. Szántai Zs.). Budapest: Osiris – Bódhiszattva.
- TENDZIN GYACO 1990: *Száműzetésben-szabadon. A tibeti dalai láma önéletírása.* (Ford. Horváth Z. Z.). Budapest: Írás.
- TOMKA, Miklós – RÉVAY, Edit 1998: Papok, férfi szerzetesek, apácák. In: Kolosi, T. – Tóth, I. Gy. – Vukovich, Gy. (szerk.), *Társadalmi riport.* Budapest: TÁRKI. 216–234.

